

فرهنگ‌نامه‌ای به‌روز، با نثری روان و مصوّر

پای صحبت دست‌اندرکاران فرهنگ‌نامه قرآن کریم

نهال‌های برخی از طرح‌ها ممکن است چند ماه یا حتی چند سال طول بکشد تا جوانه بزنند، رشد کنند و به بالندگی برسند. تنها یک هنرمند واقعی می‌تواند سختی‌ها و فراز و نشیب‌های زیاد این وادی را در طول این مدت تحمل کند تا اثری خلق کند که مخاطبش آن را بیسندد. اما معمولاً تأثیر چنین آثاری سال‌ها در خاطره نسل‌ها باقی می‌ماند و چه‌بسا به سرمایه‌ای ارزشمند برای کشور و مردم تبدیل شود. تولید فرهنگ‌نامه‌ها خصوصاً فرهنگ‌نامه‌های قرآنی از این زمره‌اند.

تولید «فرهنگ‌نامه قرآن کریم» که از سال‌ها پیش در دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی آغاز شده است، پس از مدت‌ها دوباره شتاب گرفته است. به بهانه برگزاری دومین جشنواره کتاب‌های قرآنی از سوی این دفتر، به سراغ کسانی رفته‌ایم که در شکل‌گیری و تداوم تولید این فرهنگ‌نامه همکاری داشته‌اند.

مداخل و محتوای فرهنگ‌نامه با ظرفیت ذهنی جوان سازگار باشد، و دیگر این‌که به لحاظ شیوه بیانی و بهره‌مندی از عنصر گرافیک دارای جذابیت باشد.

گرافیک جذاب و محتوایی سازگار با ذهن جوانان
ناصر نادری، مدیر واحد کتاب رشد و عضو شورای سیاست‌گذاری قرآن، در زمان شکل‌گیری فرهنگ‌نامه

← **چه راهکارهایی برای رسیدن به این اهداف در نظر گرفته شد؟**

برای دستیابی به این اهداف، یک شورای علمی برای فرهنگ‌نامه تشکیل شد. حجت‌الاسلام دکتر محی‌الدین بهرام محمدیان رئیس شورا و اعضای آن عبارت بودند از حجت‌الاسلام سید جواد بهشتی، دکتر فضل‌الله خالقیان، دکتر سید محمدعلی دیباجی و زنده‌یاد امیرحسین فردی به‌عنوان کارشناس ادبی. این شورا شیوه تحقیق و معیارهای علمی ساختاری و ادبی نگارش مقاله‌ها را تدوین کردند. البته برای این کار فرهنگ‌نامه‌هایی را که در حوزه دین کار شده بود مطالعه و با برخی از پیشکسوتان این عرصه گفت‌وگو کردند.

← **آقای نادری، لطفاً درباره چگونگی شکل‌گیری این طرح بگویید.**

واحد کتاب رشد در سال ۷۶ شکل گرفت؛ زمانی که آقای سیدمحسن گل‌داندان‌ساز مدیرکل دفتر انتشارات بود. در ابتدای کار، براساس نیازسنجی‌هایی که صورت گرفت، به چند اولویت در بخش کتاب رسیدیم که از جمله آن‌ها کتاب‌هایی در حوزه قرآن بود. در آن واحد، طرح‌های مختلف قرآنی مطرح شد که در نهایت به تولید یک فرهنگ‌نامه قرآنی برای نوجوانان رسیدیم و از سال ۷۷ تولید آن در دستور کار قرار گرفت.

تقریباً در همان زمان هم شورای برنامه‌ریزی گروه قرآنی شکل گرفت که وظیفه‌اش از نامش مشخص بود و اعضای آن عبارت بودند از دکتر محی‌الدین بهرام محمدیان، سیدمحسن گل‌داندان‌ساز، محمدعلی سادات، محمد ناصری، مهندس رضا منصور، دکتر فضل‌الله خالقیان و این‌جانب.

← **تألیف فرهنگ‌نامه به چه شکلی انجام شد؟**

ابتدا گروهی از همکاران مثل آقایان جعفر شیخ‌الاسلامی، امیر شیرزاد، محمدرضا مختاری، تیمور امیری و خانم‌ها منصوره مدقق و فاطمه نظام‌الدینی در کار فیش‌برداری همکاری کردند و از همین فیش‌ها دوستان دیگری در نوشتن مقاله‌ها استفاده

← **چه ویژگی‌هایی مدنظر شما بود؟**
قرار شد فرهنگ‌نامه دو ویژگی داشته باشد؛ یکی این‌که

برندند. همکارانی مانند: محی‌الدین بهرام محمدیان، فضل‌الله خالقیان، بتول علی‌نیا، حسین مدادی، عیسی متقی‌زاده، محمدرضا برات‌پور، سیدجواد بهشتی، حسین جوان‌مهر، حسین سوزن‌چی و...

← آن زمان کار تا چه مرحله‌ای پیش رفت؟

با همکاری این گروه، تا اواسط دهه ۸۰ سه جلد از فرهنگ‌نامه آماده و دو جلد آن منتشر شد. متأسفانه بعد از مدتی به دلیل انتقال واحد کتاب رشد به انتشارات مدرسه و عدم مدیریت فرهنگی مناسب طرح‌های حوزه کتاب، این کار ناقص ماند. تا این‌که پس از حضور حجت‌الاسلام محمدیان رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی دوباره این طرح به شکلی جدید ادامه یافت. در این مرحله آقای دکتر فضل‌الله خالقیان به عنوان مدیر طرح حضور دارند و مدیریت و نظارت اجرایی کار برعهده آقای محبت‌الله همتی است.

مناسب برای جوانان و به زبان امروز

دکتر فضل‌الله خالقیان، استادیار دانشگاه قرآن و حدیث - پردیس تهران، مؤلف و مسئول و ناظر فرهنگ‌نامه

← دکتر خالقیان، لطفاً به ما بگویید امتیاز این فرهنگ‌نامه

قرآنی نسبت به سایر فرهنگ‌نامه‌ها در چیست؟

همان اوایل کار که طرح ارائه شد، ما تعدادی از دانش‌نامه‌ها را بررسی کردیم؛ از جمله «قاموس قرآن» آقای قرشی را که فرهنگ‌نامه‌ای نسبتاً کامل است. این فرهنگ‌نامه واژگان قرآن را براساس ریشه آورده و بررسی مفهومی کرده است. «قاموس

قرآن» کار خوبی است؛ اما برای جوان‌ها مناسب نیست؛ نثر مرحوم قرشی قدیمی و عالمانه است و قلمش برای نسل جوان امروز سنگین است. زبان فرهنگ‌نامه‌ای که ما در حال تدوین آن هستیم، به زبان نسل امروز بسیار نزدیک است.

همچنین «قاموس قرآن» مصوّر نبود اما «فرهنگ‌نامه قرآن کریم» مصوّر است. ضمن این‌که «قاموس قرآن» قبل از انقلاب نوشته شده بود و می‌دانید که علم بشر مدام در حال رشد است و مدام افکار و امواج جدید فکری تولید می‌شوند. بنابراین نیاز است که هر اثری بعد از مدتی بازآفرینی و با علم روز تطبیق داده شود.

اثر دیگری هم بود به نام «فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان» که اثر خوبی بود؛ اما فرهنگ‌نامه قرآنی نبود. ما سعی کردیم هم نثر و هم محتوای این فرهنگ‌نامه که در دست اجراست متناسب با دنیای امروز باشد.

← آیا برای این مجموعه از تصاویر و عکس‌های تولیدی استفاده می‌شود؟

در جلد یک و دو - که منتشر شده است - تصویری‌ها اکثراً تولیدی بودند و به‌ندرت از تصاویر آرشیوی استفاده شد. اما عکس‌ها، هم تولیدی و هم آرشیوی بودند.

می‌دانید که تصویرسازی برای قرآن بسیار سخت است. چون بیشتر مفاهیم انتزاعی‌اند و کار متفاوتی نیاز است انجام شود که امیدواریم از پس این مهم برآمده باشیم. انتخاب مدخل‌هایی هم که باید تصویرگری شوند کار حساسی است. شاید کار انجام شده ایده‌آل نباشد، ولی ما نهایت سعی‌مان را کردیم تا اثر خوبی تولید شود. مثلاً تصمیم گرفتیم برای حضرت ابراهیم تصویرگری کنیم. پس باید طوری تصویر طراحی می‌شد که قداست و معنویت ایشان محفوظ بماند.

یکی از موضوعاتی هم که می‌شد برای آن‌ها تصویرگری کرد یا عکس گرفت، بعضی از اماکن نام برده شده در قرآن است. در این موارد هم اگر قرار بود تصویری بیاید، باید تصمیم می‌گرفتیم چه کار کنیم. آیا باید بدهیم آن مکان را تصویرگری کنند یا یک نفر را بفرستیم از آن منطقه عکس بگیرد؟

خب اینکه یک نفر برود و از آن اماکن عکس بگیرد، خودش برنامه‌ای مستقل است و به امکانات و پیگیری زیادی نیاز دارد. من با تصویرگری برای فرهنگ‌نامه موافقم؛ ولی لازم است این کار با دقت و کاملاً حساب شده صورت گیرد و تصویرسازی‌ها به فهم بهتر مخاطب یا برقراری احساس بهتر کمک کند.

← مخاطب این فرهنگ‌نامه کدام گروه سنی است و کار تا چه مرحله‌ای پیش رفته است؟

مخاطب این فرهنگ‌نامه دانش‌آموزان و دانشجویان ۱۶ تا ۲۸ سال و به‌طور خلاصه جوانان‌اند. از ابتدا قرار بود ده جلد باشد. دو جلد آن هم حدود ده سال قبل چاپ شده است. بعد از وقفه‌ای

→ فضل‌الله خالقیان

و کلماتی را که با این ریشه‌ها در قرآن آمده‌اند، برای مخاطب توضیح داده‌ایم. گاهی توضیح محدود به معنای لغوی واژه شده است؛ اما دربارهٔ واژه‌های کلیدی کوشش کرده‌ایم مفهوم واژه را به خوبی تبیین کنیم. همان‌طور که گفتیم برای این کار از قاموس قرآن آقای قرشی الگو گرفتیم. ریشه‌ها و واژه‌ها هم در «معجم‌المفهرس» محمدفؤاد عبدالباقی و «التحقیق» آقای حسام مصطفوی احصا شده است.

← چرا بنا را بر ریشهٔ کلمات گذاشتید؟ چه لزومی داشت ریشه‌ها را برای نوجوان‌ها بیان کنید؟

شورای اولیة کار در نهایت به این جمع‌بندی رسید که مبنای کار براساس ریشهٔ کلمات گذاشته شود. البته در فرهنگ‌نامه، بیشتر به بررسی مفاهیم قرآنی پرداخته شده است و تنها بخش بسیار کمی از آن (حدود ده درصد) به بیان ریشهٔ کلمات پرداخته است. استفاده از این شیوه البته حسن‌هایی هم دارد؛ اولاً فرصتی است تا مخاطب با کلمات صرفی و نحوی آشنا بشود؛ و چون اثر از حیث برقراری ارتباط مخاطب با قرآن، جذابیت دارد بخش ریشهٔ کلمات برای او دل‌سرد کننده نخواهد بود.

ثانیاً فرهنگ‌نامه با کتاب‌های دیگر فرق دارد. کتاب‌های معمولی را می‌خوانند و کنار می‌گذارند؛ اما فرهنگ‌نامه‌ها کتاب مرجع است. مثلاً اگر در کتابخانهٔ دبیرستان باشند، دانش‌آموز وقتی بخواهد دربارهٔ مطلبی تحقیق کند، می‌تواند سراغ این فرهنگ‌نامه برود. حالا بودن ریشهٔ لغات هم در این کتاب نه تنها برای او ضرری نخواهد داشت، بلکه او را بیشتر با قرآن آشنا خواهد کرد.

اگر یک نفر هم علاقه داشته باشد تا اطلاعات کاملی از قرآن به دست بیاورد، می‌تواند با خیال راحت این فرهنگ‌نامه را مطالعه کند و بداند اطلاعات بسیار خوب و زیادی از قرآن به دست آورده است. این کتاب‌ها با کتاب‌های موضوعی دیگر فرق دارند و با قابلیت مرجعیت، فرصت دانش‌افزایی را به‌وجود خواهند آورد ■

نسبتاً طولانی که در کار افتاد، مجلدات چهارم تا دهم را به گروه‌های مختلف سپردند تا کار سرعت بیشتری بگیرد. برخی از گروه‌ها یک مجلد و برخی چند مجلد را تدوین کرده‌اند. برای نمونه جلد ۴ را به من سپردند که من به اتفاق شش همکار آن را تألیف کردیم. ضمناً در طول این سال‌ها ویراستارانی هم جلد‌های مختلف فرهنگ‌نامه را ویرایش کرده‌اند؛ اما ویراستار نهایی کار آقای حاج‌علی فرد هستند که الان مشغول کارند.

← آیا استفاده از گروه‌های مختلف در تألیف باعث آسیب دیدن یک‌دستی فرهنگ‌نامه و تفاوت جلد‌های مختلف نشده است؟

چون برای تدوین مدخل‌ها و مقالات فرهنگ‌نامه شیوه‌نامه نوشته شده بود، در شکل کلی کار ناهماهنگی به‌وجود نمی‌آید. از طرفی چنین طرح‌های بزرگ و سنگینی را نمی‌توان به یک نفر سفارش داد. چون زمان زیادی طول می‌کشد تا نوشتن آن‌ها تمام شود.

← بعضی از مدخل‌های همان جلد‌های یک و دو را که مطالعه می‌کردم، اطلاعاتی دربارهٔ علوم مختلف یا برخی بیماری‌ها در خود داشت. آیا شما برای این‌گونه مطالب، کادر متخصص در اختیار داشتید؟

ما مدخل‌ها را براساس تخصص افراد تقسیم نمی‌کردیم. مثلاً این‌طور نبود که برای مباحث علمی یک نفر یا برای مطلب پزشکی از یک نفر دیگر بهره بگیریم؛ چون این فرهنگ‌نامه، فرهنگ‌نامهٔ تاریخ، زیست‌شناسی یا جغرافیا نیست. برای مباحث علمی در حد نیاز، از منابع معتبر استفاده می‌کنیم و کمی توضیح می‌دهیم تا به فهم آن مطالب قرآنی کمک شود.

← گزینش مدخل‌ها به چه صورت انجام می‌شد؟

گزینش به معنی موردنظر شما در این فرهنگ‌نامه معنی ندارد. بنای ما بر این بوده است که تمام کلمه‌ها و حتی حروف قرآن را در فرهنگ‌نامه بیاوریم. بنابراین تمام ریشه‌هایی را که در ساختن حتی یکی از واژه‌های قرآن به‌کار رفته، به‌عنوان مدخل گرفته‌ایم